

Quæ servitutes Aquis impositæ ipsarum Aquarium bonitati præjudicare possint.

Q V E S T I O III.

Non omnibus Aquis indifferenter eadem servitutes imponi possunt, cum earum aliae fluentes sint, aliae vero refides, & carum, quæ refides sunt, aliae sint puteales, aliae cisternales, aliae paludales, aliae stagnantes, aliae lacustres, & fluentium, aliae sint fontane, aliae rivales, aliae torrentinae, aliae fluviales, aliae Marinæ, non omnes ergo easdem servitutes pati possunt, ut cuiuscumque notum est. vi detur tamen communissima aquarum servitus esse, vii servitus haustus, de qua id pertinet ad Medicum dicere, quod haustus aqua cujuscumque non modo nihil demit de bonitate aquæ, sed maximopere adit bonitatem, ut omnibus notum est, & adnotat Ioubert, loco *sepe citato*. & supra dictum est ex communissima hominum, & Doctorum omnium sententia; inde enim sit, ut publica aqua melior multo sit, quam privata, ut ille ex Plinio dicebat, idcirco ad detracendam hanc servitutem aquarum, nunquam poterit hac causa adduci, quod nimis earum bonitati præjudicetur, quod non tam procedet in quacumque aqua non laudabilis, sed etiam in optimâ, nam hausta mala fit minus mala, & bona fit melior. Quod vero servitus haustus imponi non possit ubi aqua non sit perennis, vel si imponatur, perpetua esse non possit, hoc est quod aqua totano inferviat, hoc nihil ad nos, sed ad Iureconsultos mere pertinet, qui satis sciant, per l. Imper. ff. de servit. Rel. pred., nullam servitutem imponi posse, ubi alterius intret præjudicium.

Iam vero putabilibus aquis, cisternalibus, & hujusmodi nullam aliam servitutem imponi posse præter haustum patet; potest tamen evenire, ut ex aliis servitutibus ad aquas non pertinentibus aquis ipsi, carumque bonitati dannum infervatur, ut si cloaca, aut latrina, aut alterius fistula confundatur puto, aut cisterna adeo vicina, ut aqua aliquo modo inficiat, non tam penetratione immunitierum, quam sola evaporatione, & exhalatione, qua ipsam aquam inficeret, & odore abominabilem reddere posset; imo non solum communicando odorem malum, sed simplici evaporatione, folaque vicinitate possunt Cloace præcipue magnæ, & latrina, & cætera id genus, cisterna, seu putei aquis officere, quo casu absque dubio, ut mihi rationabile videtur, dari debet actio & cuncte illa sit, domino aqua contra Cloacæ, aut latrina constructorem, aut Dominum, qui cogi possit ad reficiendum latrinam, seu cloacam, vel ad eam destruendum ita, & taliter quod non nocet puto, vel cisterna vicini ex adductis per Cæpollam de servit. Vib. pred. cap. 65. num. 7. nam jure quidem merito Fortunatus Fidel. ex nostris toties a me adductus lib. 1. Relat. med. 8 cap. 1. adiituit, civitatum putoeas hac una ex caufa infibulæ esse; facile enim sit ut ob cloacarum, & latrinarum multitudinem aqua earum inficiantur.

Plures porro servitutes imponi possunt ceteris aquis quibuscumque, sed ante de his quæ stagnantes, aut refides vocantur, loquuntur, ut Stagna sunt, Paludes, Lacus, Piscina, quid autem differentia hæc in ter se, si scire desideras, vide tex. in l. nunc. 5. Lacus,

et s. seq. ff. Vi in flum. publ. nava, quanquam mihi non satisfaciunt Vlpiani definitiones: nam liberius dixerim, Lacum esse collectionem aquarum ab intrinseco principio, vel salem perenni erumpentium, Paludem aquarum collectionem ab extrinseco non tamen fluente, sur vivo, Stagnum esse item ab extrinseco, sed fluente, & vivo, vel cum Georg. Agric. lib. 3. de his qua flum ex terra. Lacum esse collectionem magnam aquarum, Paludem exiguum, & minime profundam. Servitutes autem, que his aquis imponuntur, de quibus ad nos loqui pertinet, sunt 10 haustus, de quo jam universaliter locuti sumus, irrigatio, pecudum appulus, pilatio, balneatio, cloacarum, & aqueductuum quorūcumque expurgatio, immunitierum projeccio, pannorum, & quarumcunque rerum expurgatio, Lini, Sparti, Cannabis, & familium rerum maceratio, & hujus generis alia nonnulla. Et de irrigatione quidem 11 dubium non est, quod (dempta aqua ipsius immunitatione, si uilla dictarum aquarum potui inferviat) nihil earum bonitati officit, imo verius prodest, cum residem, & omni motu carentem aquam aliquo modo commoveat, atque expurgeat, dummodo non modica sit, & fundum lutofum, five limosum habeat, qui facile ex motu in aqua concitat, & ipse commotus aqua impuriorem reddat. Pe- 12 cudas appulus potest esse causa aliquius nocentia, si pecus ejus generis sit, quod aquas exturbare potendo soler, aut etiam pedibus imum fundum dimovendo, quale maxime porcinum, & bubalinum est, alias autem non.

Piscatio ubi aqua fluens non sit, ut in his, de quibus loquimur, aliqui bonitatis aquæ demere potest, & tanto promptius, quanto aqua copia minor est, & piscium affluentia minor; ipsi enim piscis ipsammet aquam perpetuo agitant, quod aquæ bonitati conferre jam sepe dictum est; præterquam quod etiam immunities ingurgitant, & aquam ipsum expurgant.

Admonendum tamen, plura esse pescationum genera, ut notum est, quedam enim hamis filo, vel funiculo calamis, vel arundinulis alligato fit, & idcirco Retrachens, à retrahendo, seu Hamotrahona, vel Hamatoria pescatio ab hamis dicitur, quedam vario Renum, Nastrum, Sagenarum, Verriculorum, Plagularum, Tragularum, & hujusmodi aliarum rerum genere, & hec à retibus Retaria, seu Retinacularia dicitur, quedam autem saris fit, fuscinis, aut armis quibusdam vibratis, ut bidenti, vel tridenti, & hec ea de caufa dicitur Tridentia, seu Fulcinalis, quedam baculis celebratur, quibus percussi pisces, & ementati facilis preda pescatoribus sunt, dictiturque hec percūtientis, quedam etiam igne fit, ob id Ignifera, seu Ignifaria dicitur, & de his nonnulla Mart. Delt. in Senec. Hercul. Fur. num. 15. alias quedam aliis ingenis sunt, quæ mihi ignota sunt; sed & quedam pilatio fit aquam ipsam turbando, fit enim pisces quidam ex ea aqua turbatione suffocantur, & præcipue Anguile, de quarum pescatione ea ratione celebrata Atheneus lib. 7. Diphysop. cap. 17. Alia pescatio medicamentis fit, quæ à Plat. in præceptis comulg. num. 4. ob id dannatur, quod pisces labefact, & eos mensa non aptos reddat, hac idcirco Medicata dicta a Cælio Rhod. lect. Antig. lib. 28. cap. 21. fit enim herbis quibusdam, ut Taplo barbato secundum Avicennam lib. 2. n. 2. c. 480. si modo apud ipsum id significat vox illa Mehezehregi, quod credo,

Questio III.

De Aere, Aquis, & Locis.

355

credo, quia concordat cum eo, quod dixit Arift. ex quo Bruyerin. de re cib. lib. 18. cap. 7. quod Pisces herba Verbasco moriantur, sicut à Phænicibus cabantur, & herba quadam, quam Moram vocant, non nocere quicquam ubi aquæ fluentes sunt; infinitur enim ex ea caufa ipse fluminis, rivorum, ac fontium alveus, & inde malam suscipere potest qualitatem, præcipue si perenni sit hujusmodi expurgatio: nam etiam aqua semper fluat, semper etiam influit in aquam fecundarum, & cloacarum immunities, à qua quædam nonnulli prava exhalatio elevata non aqua modo insinuat, & commiscetur, sed, ut dixi, alveo etiam communicatur, unde aqua ipsa semper suscipit pravam impressionem, cum tamen hoc nullum videatur habere remedium, quia civitates per Cloacas, & sentinas expurgantur, & hæc nonnulli per magna flumina, ut patet; nisi id remedii proponatur, ut hujusmodi cloacæ nonnulli flumen longe progetto extra civitatem suas immunities deponant in ipsum flumen, ita ut pars superior fluminis civitatis pro portu interviens libera remaneat, & minime infecta.

Sed quemadmodum cetera pescationum generabilis videntur in le vivi habere, si id, de quo meminimus, excipias, ita quæ Percutens dicitur, & quæ turbuleta dicti potest ab interturbidis aquis, ex uno capite, & postrem, quæ Medicata dicitur ex alio, vitio non carent, & suspecte aliquo modo sunt. Percutens quidem, & turbuleta ex eo, quod aquas conturbent, Medicata autem quia ea, quæ in hunc usum trahuntur medicamenta, ut plurimum prava qualitate prædicta sunt, ut bacca dicitur, Titimallorum nomine genus, & præcipue illud, quod Plin. lib. 26. cap. 8. Platypylon, vel Corynitem, seu Amygdalites vocari tradit, & peculiariter pisces necare, Laoluca sylvatica, vel Caprina, de qua idem Plin. lib. 20. cap. 70. Mora illi herba, Helleborus, Verbalcus, & alia id genus; quamobrem utrumque genus pescationis prohiberi facile potest, & maxime hoc postrem; quod multo magis habebit locum in rivis, & aquis, quæ vel modicis, vel levis, aut nullus motu cident. Jam vero alias dñi Solonis consilio Plutîm fluminis helleboro infectum fuisse, ut Cyrræ inde bibentes inficerent, quod successus comprobavit, quamobrem omnino suspecta hac pescatio est, ubi aqua potui inferviat. Addo illi, quod quamquam ex opinione Codronchii prædictæ bacca à veneni natura longe absit, & idcirco minus quam cetera medicamenta suspecta esse debeat, tamen alio nomine mirum in modum, ubi aqua modica sit, nocebunt; nimis quia cum pisces illi bacis enecti, nisi illi coaptantur faciliter pretrefcent, ut idem Codronchii facetur, & cum faciliter sit non omnes enecti pisces pescatore prædicti posse, faciliter etiam fieri, aquas à corruptis pescibus viciari.

Balneatio in aquis potabilibus aliquando fit, ac profecto nihil offertur de idcendum confideratione dignum; quamquam enim in quibusdam fluminibus, ut in Tyberi nostro, quorum aqua pro potu infervit, balneantur nonnulli, qui Scabie, pruritus, pustulis, impetagine, lepra, & similibus morbis sunt infecti, quia tamen aquæ magna sunt, & motus indesinenter habent, nihil ipsi offici consentaneum est; at si in aquis quibusdam fiant alvi non ita capacis, nec motu perenni insignibus hujusmodi balneationes, non eruant omnino à suspicione libera.

Cloacarum, Latrinarum, & Aqueductuum, & hujusmodi sentinarum expurgatio ubi refides aquæ sunt, mirum in modum quantumvis magna sit aquarum collectio, obesse illarum bonitati potest; imo eas omnino inficeret, ita ut non solum pro potu in-

ij G 4 verten-

servire minus possint, sed etiam ita ut aerem ipsum contaminent, & vicina civitati, ac propinquis locis summpere obsint. Neque tamen dicendum, non nocere quicquam ubi aquæ fluentes sunt; infinitur enim ex ea caufa ipse fluminis, rivorum, ac fontium alveus, & inde malam suscipere potest qualitatem, præcipue si perenni sit hujusmodi expurgatio: nam etiam aqua semper fluat, semper etiam influit in aquam fecundarum, & cloacarum immunities, à qua quædam nonnulli prava exhalatio elevata non aqua modo insinuat, & commiscetur, sed, ut dixi, alveo etiam communicatur, unde aqua ipsa semper suscipit pravam impressionem, cum tamen hoc nullum videatur habere remedium, quia civitates per Cloacas, & sentinas expurgantur, & hæc nonnulli per magna flumina, ut patet; nisi id remedii proponatur, ut hujusmodi cloacæ nonnulli flumen longe progetto extra civitatem suas immunities deponant in ipsum flumen, ita ut pars superior fluminis civitatis pro portu interviens libera remaneat, & minime infecta.

Denique Molæ servitutem non modo abfuge di-

spendio bonitatis ipsius aquæ imponi posse exigit-

mo, sed ad candens aqua bonitatem presertim si-

morū careat, nonnulli conferre ob perennem agi-

tationem credeadum est.

Eadem autem servitutes quæ aquis immobileibus,

feu stagnibus imponuntur, possunt & fluenti-

bus aquis imponi: in quibus id primum animad-

23 vergendum, ne imposita servitus quæcunq; tandem illa sit, in causa sit refutationis ipsius aqua; tunc enim & ejus bonitati prejudicaretur maxime respetuorum, qui superiorum partem habitarent, & aer quoque nocet posset, que refutatione maxime habet locum in Mola contraria, plurimum enim hoc damnum à Molis inferni obseruantur. Illud vero 24 peculiare habent fluentes aqua, ut minus proprie inveniantur, quam resides, quemadmodum jam annuimus, itaque major sulphuris infectionis est in aqua reside, quæ pro potu interfrat ex minima causa, quam in aqua fluente ex magna: mirum enim in modum curandum, ne residi aqua quicquam vel minimi momenti admisceatur, quod ipsius bonitati contrarieatur, cum enim parum bona sit, faciliter ex quavis minima causa, si quam habet bonitatem amittens, prava qualitate inficitur.

S U M M A R I U M.

- 1 In locis quo consideranda.
- 2 Civitas, vel locis qualem Celi aspectum habere dicatur.
- 3 Aspectus Celi quadruplices.
- 4 Oriens, & Occidens non similes.
- 5 Orientalis aspectus omnium saluberrimus.
- 6 In regione Septentrionali Meridionalis aspectus omnium aliorum maxime laudabilis.
- 7 Edificia non idem incommode in diversis regionibus invicem se praestare possunt, etiam si eundem situm fortuantur, & tandem Celi habeant aspectum.
- 8 Ventorum quenam sit ratio respectu salubritatis.
- 9 Venti mutant naturam ex natura regionis, per quam transirent.
- 10 Humidiora loca semper editis, ac sublimibus posthabenda.
- 11 Loca sicciora semper salubriora.
- 12 Vicinum mare quomodo loca proxima afficiantur.
- 13 Locus in Lacibus, vel propè lacus sita improbantur.
- 14 Fluminis vicina loca quomodo afficiantur.
- 15 Terre qualitas ad locorum salubritatem que faciat.
- 16 Aquarum copia num faciat ad locorum salubritatem.
- 17 Terra nuda que, & quid conferat ad sanitatem.

De locorum salubritate, & insalubritate.

Q V A S T I O I V.

Non accipimus hic loci nomen in ea sensu, quem accipit Tex. in l. *Locus. ff. de rer. & verb. signif.* neque ut accipiunt Philosophi, quod sit ultima superficies continentis immobilis. Arist. 4. *Phys. tex. 41.* sed loca vocamus quecumque hominum habitationes interfrat, non solum particularis aliquip familiae, vel individui, sed etiam totius civitatis, Terræ, Castrorum, aut etiam Provinciarum, & universitatis, hæc enim loca & ipsa dicuntur, cum loco vel sit proprius, vel communis, ut nonnulli Philosophi dicunt, & ex Iureconsultis doctissimus Lotber. lib. 1. de rebus q. 30. n. 2. vel triplex est proximus, remotus, & remotissimus. Tolet. in 4. *Physic. c. 5. tex. 49. q. 8.* ergo nos de loco, ut est communis, aut remotus, vel remotissimus verba facimus, prout etiam ab Hippocr. accepta ea vox est in lib. quem de aer. aq.

& locis inscriptis, nam & de Civitatibus, Terrarum, Castrorum, Provinciarum, & de privatorum tam urbanorum, quam rusticorum prædiorum salubritate, & insalubritate agimus; qua occasione ea omnia, quæ ad hoc propositum facere videntur, pertractabimus, ut in ipsius questionis processu palam fieri. Et quoniam plura eorum, qua huc spectant in priore hujus Tituli questione enarrata sunt, ne eadem bis absque illa necessitate repeatantur, inde multa delamina huic quoque questioni aptanda, ut quicunque non omnino torpens ingeni lector perferat. ipsius factitare poterit.

Ergo in locorum consideratione quadam universalis plura se ferunt examinanda, aspectus nempe Celi, ventorum incurvus, altitude, vel planities, i. Terræ ipsius qualitas, nonnullarum rerum vicinitas, & alia permulta, ut videbimus, dicitur autem Civitas, vel locus illum Celi aspectum habere, quem liberiore obtinet, vel dicitur Civitas, aut locus eam Celi partem apicere, unde patenter locus, vel civitas est, neque à vicinis montibus adiutoriis illustrationis Solis, vel incurvus ventorum, impeditur: unde est quod civitates planæ, & æquales ad nullam Orbis partem versus utique dicantur. Gal. apud Oribat. lib. 9. Coll. cap. 10. ita ut, quemadmodum idem addebat, aspectus maxime confidetur in Viribus, quæ altis in locis sunt conditæ; neque quia montes suo dorso, ut ita dicam, ab una Civitatis parte, aut Solis illustratione, aut ventorum incursum impeditur, ab alia vero parte Virbæ contra ad Solis radios, & ventorum incurvus pateat, & quasi facient aliqui ex Celi partibus discoperiatur, notissimum autem euincunque est, Celi aspectum quadrupliciter variari juxta quatuor Celi ipsius, seu mundi 3 partes: universum enim hunc mundi globus in quatuor partes æquales dividunt Mathematici, quærum unaquaque nonanginta gradibus conatur; cum totum sphaericum circulum in trecentas sexaginta partes æquales divisorint, quos gradus nominantur.

Prima ergo pars Orientalis dicitur, ab ea enim parte Sol exortus, secunda in ordine dicitur Meridionalis, quod sol in ea parte exitens meridem faciat, vel in medio diei itinere Sol ad eam partem accedat, tercia dicitur Occidentalis, cum per eam partem Sol occidat, quarta denique dicitur Borealis, a Bore vento ex ea parte spirante, vel Septentrionalis à stellis quibusdam polaribus, quæ septem Triones vocantur, quod septem numero sint, quæ cum aliis virginis minoribus Virga majoris figuram effingunt.

Illi vero notandum est, quod Oriens, & Occidens non semper idem sunt, si stricte Orientem, aut Occidentem pro ea præcisa Celi parte accipias ubi Sol oritur, aut occidit, quia singulis diebus punctum variat tam Ortu, quam Occultu, & à punto quodam cardinali, ut exempli gratia, a. o. gradu Canceris incipiens vagatur cum oritur per totum eum tractum Orientalem, quem gradibus confare nonaginta diximus, efformans lupra nostrum orizontem semicirculos singulis diebus minoribus, infra orizontem autem majores, quoque ad Capricornum perveniat, tunc enim semicirculos vice versa supra orizontem efformat singulis diebus majores, infra orizontem minores, eodem quoque pacto variare in occasu necesse est, at Meridies nunquam evariat, quis semper Meridies in ea parte, celi est, quam interfecit circulus, quem Meridianum ex hoc vocant, cum enim Sol præcisus ad eum circulum pervenerit

tunc

Quæstio IV.

tunc fit Meridies, quia nullam habet is circulus latitudinem; evariat quippe quoad altitudinem, quia & is ipse circulus suam longitudinem haberet, ut certi omnes in sphæri effici trecendorum sexaginta graduum. & tamen hæc ipsa cæli pars, quæ Meridionalis dicitur, eandem habet latitudinem, nona ginta scilicet graduum, scilicet iam & Septentrionalis, quæ & ipsa nullam recipit evariationem, nonnam enim Sol ad illam accedit. prout ergo ad alteram ex his quatuor Celi partibus locus aliquis patet, dicitur habere talen, aut talem aspectum juxta ejus partis denominationem, ex quibus aspectibus saluberrimus juxta Hippocrates, & aliorum omnium doctrinam orientalis est, secundum locum obtinet Septentrionalis, post hunc succedit Meridionalis, qui à bonitate jam videtur recedere; pessimus Occidentalis, nec differt ab hac Medicorum sententia Vitruvius lib. 1. cap. 4. dicamus ergo duos aspectus salubres judicari, insalubres alios. Orientalis saluberrimus ob caloris temperiem, unde Veri assimilatur, quod cum ex Hippocr. 3. Aph. 9. saluberrimum sit, & minime lethale, si & loca orientalia saluberrima sunt, & si quidem Incolæ morbis nonnullis ex accidenti præshendantur, illi minime lethales sunt. Septentrionalis aspectus eam ob causam salubris, quod nativum calorem in se ipsum recolligi impellens, robur illi conciliat, unde homines Septentrionalia loca incolentes robustissimi, & maxime longevi. Meridionalis Septentrionali opponitur, quamobrem ex tali aspectu calor nativus imbecillus redditur in animalibus, eorumque corpora ob viarum latitudinem facile resolvuntur, & ob affuentem calorem febris facile corripuntur. Iam vero Occidentalis insaluberrimus idcirco est, quod caput gravent, sensus hebetent, calidaque ac humida eorum temperie putredinem promptè accersant. Sed & in ventorum consideratione particularium ratio habenda, ut recte monet Fortunat. lib. 1. Rets. cap. 1. nam & ex iis ipsi venti sunt, qui cum aliis omnibus sint salubres, quibusdam tamen populis sunt insalubrissimi; contra vero alii sunt, qui cum insalubres plerisque populis existant, salubres alias alii nonnulli esse solent. Sunt & præter hos venti quidam particulares quorundam locorum, qui ea loca perficiunt, ac percurrunt modo maximo cum populus damno, modo vero nonnulli cum magno salutis commodo, de quibus vide quæ Fortunatus habet loco *supra cit.* nam de particularibus omnibus differere præfentis loci non est. illud quivis nosse potest, quod etiam venus aliquis sit aliquis loci particularis, tamen in constructione Edificiorum, & quorumcunque locorum, ejus summa sit ratio habenda.

Murant præterea suam propriam naturam venti 9 ex regionis natura, per quam transeunt, & pro accidenti quadam ejusdem dispositione, quamobrem facile evenit, ut ventus sua natura frigidus fiat per accidentem calidus, & sic ex salubri fiat insalubris. potest & contrario modo evenire, ac forte non absque summa ratione sesquifidem vir Hipp. omnibus ventis eandem tribuit Naturam humectandi, & refrigerandi, quam tamen mutari contingit ex regionibus, & locorum situ, per quæ ad regiones quæ obveniant, ita ille, 2. de vi. rat. in prin. sed hæc alterius considerationis sunt.

Ceterum locorum positio quoad altitudinem, & planicem maxime in consideratione habenda, semperque humilia loca editis, ac sublimibus posthabita, ut ex Atheneo, & Antyllo Oribat. lib. 9. Coll. 12. Fortun. Fidel. ubi *supra*, & ex Iureconsultis Ripsa

Ripa ex Vitruvio in tract. de pef. part. ult. partic. 1. num. 5. nam confat & magis sanos, & diutius in editis locis homines vivere, quam in humilibus, cuius rei rationem quærit Aristor. lib. 14. prob. 7. Sed & ipsa sublimia, edita, ac montana loca adhuc inter se quoad salubritatem differunt; nam que sicciora sunt, semper salubriora censentur Oribas. ex Athen. ubi proxime. ejus rei causa maxime in promptu est; qui sublimia loca, ac montana à Sole facile illufratur, unde in umbra parum sunt, & ventis maxime perflantur, & ab infimis, crassifrons exhalationibus libera pene sunt, cum ad ea tales exhalationes pervenire non possint, aut si quidem perveniant facillime & à Sole diffoluntur, & à ventis difflantur, unde moram in illis trahere non possunt; que omnia quantum momenti afferant ad aeris, & locorum salubritatem, & jam diximus, & vulgus ipse imperfissimum non ignorat.

12 A vicinitate quoque Maris, aut aliarum nonnullarum rerum loca magis aut minus salubria sunt. constans apud omnes non doctos solum, sed quoque viros opinio eft plerisque loca ex maritimis salubriora esse, quam Mediterranea, ut ex Atheno Oribasi. ubi supra, contra vero loca, que stagna, paludes, plicinas, aliasque collectiones aquarum non fluentium, aut simile quid vicinum habent, multis ex cauſis sum morbosa; cum semper enim sunt in vito, tum vero estate sunt pestilenta. verba Antylli sum apud Oribas. loco cit. cap. 11. Quod vero pro ratione potissimum nonnulla loca dicat Vitruvius lib. 1. cap. 4. Si in paludibus Mænia constituta sint, & paludes secundum Mare fuerint, forte non undeque recipiendum, si salubritati propriebus, non obstantibus conditionibus, quas ille inesse desiderat, ut salubres sint; nam neque exempla ab ipso adducta pro ipsius opinione faciunt, sed potius contraria sunt, cum Ravenna, Alcium, Aquilegium nonnisi propter paludes hujusmodi aeris insalubritate infelicitum, & quamquam Daniel Barbarus in ejus loci commento mutatas esse Naturæ vices dicat, cum Vitruvius tempore salubris ex loca fuerint, que nunc insalubria sint, tamen illud mihi persuaferim, quod licet per aliquod tempus salubritati aeris officere non possint ex paludibus, de quibus ibi Vitruvius, nempe quoque morionibus à Maris tempestate concitantur, & novam aquam ab ipso Mare recipient, tamen non esse id perenne, & stabile ipsa exempla à Vitruvio adducta fatis commonrant.

13 Sed & loca quecumque in lacibus sita sunt, vel lacibus propinquæ eadem pene via habent; humidiora enim sunt, & crassifrons evaporationibus obnoxia; que nequam facili negotio, aut Solis illustrationi, aut ventorum flatibus cedere solent, quomodo tamen flumina præcipue magna vicina loca afficiant ex Arbeno explicat Oribas. ubi alias. Si enim, inquit, loca siccissima sint, & flumina temperata (nempe, inquam, non producentia stagna, aut aliud quicquam, quod nocuum esse possit, neque cursus lenitatem, ac tarditatem, aut aquarum crassitatem, & pravitate sint insignia) sunt quidem temperatissima; ut ubi excedant, non prava sit ad morbos gigantidos accessio. hoc autem ita se habere experientia confat; nam in civitatibus humidiioribus, ut Roma est, per quas flumina magna percurrent, semper habitationes prope ipsa insalubiores, & quod ob aquæ vicinitatem humidiores

etiam reddantur, quam loci natura ferat, & quod etiam in humiliori parte Civitatis sint; ad ipsas namque facile immundizierunt, que in flumina proiecuntur perveniunt exhalationes, & totius civitatis quædam sentina sunt, cum ad decliviorum semper partem, & ab ipsa flumina Latrinæ, Cloacæ, & Sentinæ, & Aqueductus, & cetera id genus tendant, & in ipsa exonerentur. contra vero in una eademque civitate si que loca edita sunt, & ab hujusmodi evaporationibus, & exhalationibus libera etiam per se ipsa civitas aeris fit non omnino salubris, tamen ibi ac eorum locorum fit saluberrimus.

Porro Terræ ipsius qualitas ad locorum salubritatem multum facit, de qua etiam peculiariter consideravit nos Hippocrates in lib. raties cit. & alii auctores prenomini. Nudam, & aquis carecentem, cum siccæ sit, salubriorem esse non habitudinem; metallica tamen esse non debet, quia talis mala ob id existimat, quod etiam siccæ sit, suffocans tamē evadat, ut ex Antyllo Oribas. sibid. que vero plantis confita est, minus, inquit Athenaeus apud eundem Orib. perfutat, minique à Sole illufratur, quam muda; quocirca per hyemem umbrosa est, ac frigida, per astatem vero difficulter à ventis perfutat, suffocansque est, & ob eam causam respirationem habitantibus deteriore parat.

Verum enim vero ad locorum salubritatem, vel insalubritatem potius faciat aquarum copia non 16 tantum in ipsa civitate erumpentum, quam aliunde deducatur, ut, exempli gratia, hic Romæ tanta fontium ubertas, ut nulla platea, nullus vicus, nulla via, nulla domus sit, que fonte, imo fontibus non decoretur, præterquam quod Tyberis eam medianam præterfluit, ac innumeris puteis, & cisternis abundat, si quid unice huic experientia fidendum est, dicendum videtur nonnihil ad latitudinem conferre, cum palam sit ab eorum fontium deductione à Paulo V. P. M. mirum in modum adducta, & affecta, urbem Romanam sanitatem nunquam intermisca gavisam. Forte aquarum frigiditate aeris aestus præcipue per æstatem temperatur, quod maxime patet in urbis parte, que trans Tyberim, & inter Adriani Molem, & Vaticanum est, que cum præ aliis urbis regionibus æstuosa est, ab hujusmodi fontium deductione æstum remisit, & morbis multo minus videtur obnoxia, licet in præter anno valde morbosa fuerit; sed ejus rei causa non tantum fontium exitus ubertas, quam pluviarum aquarum proventus, que nequam ut necesse sufficit, per cloacas, & alios ductus expurgabantur; ac ea de re fontium tanta ubertas huic cauſæ, quasi manus dedit, & morbos mirum in modum adauxit, qui neque hyeme jam penè prægressa remiserunt. Sed profecto non est ex re Medica unicæ experientia acquiesceret; quomodo in ea re decidenda locorum consideratio habenda, ac juxta eorum naturam circa id pronunciandum, fontium affluentia in locis sua natura calidioribus, & siccioribus, aut saltem humiditate non infigibus, non videtur vituperanda, sed potius laudanda, & affectanda, in locis vero humidioribus, ac frigidioribus nequam videtur expetenda.

Quænam porro affectiones ex quibus terra qualitatibus pullulare soleant apud Oribasum vide licet; nobis innuisse fatis sit cum Fortunato, quam cuncte terræ, que sicciori sit temperamento, & aquis, arboribusque caret, ut ea, que nuda dicuntur,

359
tur, quemadmodum lapidosa est, argillosa, macra, & hujusmodi sanitati magis effe accommodata, quam contrariis qualitatibus infigem.

Dormorum autem privatrum salubritas, & insalubritas ex istud pene rebus dependet, ex quibus locorum, & civitatum; sed quia non modo tantum per evanescere se, sed multa in considerationem venire possunt respectu vicinorum ædificiorum, idcirco quod ad eam negotium pertinere videatur, in eam que proxima lequitur questionem reiciemus; nunc autem que ad locorum considerationem ulterius spectant, proxima quæstione discutiemus.

SUMMARIUM.

- 1 In locorum mutatione plura consideranda.
- 2 Vita aerem que consideranda, in locorum natura examinanda.
- 3 Mutationes omnes cavenda.
- 4 Mutatione non modo periculo ex salubri loco in insalubre, sed etiam ex insalubri in salubre.
- 5 Tenera etas aeris mutationem facilius sustinet.
- 6 Temperamenta, & estates quomodo ab Aeris varietate affectantur.
- 7 Amis tempus maxime advertendum in locorum mutatione.
- 8 Mutationes locorum non tam ratione Aeris, quam mutatione Aquarum noce.
- 9 Insalubritas que ex Intemperantia procedit incorrigibilis.
- 10 Aquarum vitium non est sufficientis causa non respondendi.
- 11 Patrius Aer semper aliis preferendus. Contrarium nam seq.
- 12 In patrio Aere consideranda latens quædam energia.
- 13 Contraria contraria curari quomodo intelligentiam.
- 14 Patrius Aer quomodo preferendus.
- 15 Peccatum colum est, quod agrum fecit.

Quænam, & quo tempore tuta Aeris, & Locorum mutatione, que vero non tuta.

QUÆSTIO V.

D E hac materia copiosissime scriptis jam sepe adductus Fortun. Fidel. Relat. lib. 1. cap. 2. ex quo nonnulla ad hanc rem facientia transcribam, liberante vero ad eum lectorum meum remissum, si per scribendi necessitatem licuerit, cum paucula quedam addi possint his, que ab ipso allata sunt, licet nos non ut ille exactam de ea re doctrinam tradere cogamus, satis enim superquererit, si brevibus innuamus ex qua locorum mutatione in qua loca, quo tempore, quibus ætatis, quibus morbis, quibus temperaturis immittat, aut manifestum vite periculum, aut rationabile, vel certum quoque adversa valetudini discrimen, aut alterutrius fatem non irrationaliter dubium; hoc namque pacto Iureconsultis faciemus satis, quibus in luctitia ministrando id tantum scire necesse est.

1 In locorum igitur permutatione plura veniunt considerata, nempe primo terminus, à quo quis se moveat, secundo terminus, ad quem se conferat, tertio via longitudine. quarto collatio ipsorum lo-

Ethi-

Ethica febre derentos, Arthriticos, & alios nonnullios à frigido, ac tenui aere summopere lœdi; contra vero juvenes, & qui calido humidoque temperamento dotantur, habitu plenos, ac pingues, prosperam valetudinem sortitos, aut valetudinarios quosdam, ut longa febre detentos, vilcerum obstruktionibus obnoxios, capitis defluxionibus quibusdam molestatos, & id genus alios ab eodem aere summopere juvari. Universim autem magis esse periculosa eas mutationes, que ad loca calidiora sunt, quam ad frigidiora notata ex Vitruvio Fortunat. lib. 1. cap. 4. & ratio est, quoniam, inquit Vitruvius, quæ a frigidis regionibus corpora traducuntur in calidas non possunt durare, sed dissolvuntur, quæ autem ex calidis locis sub Septentrionum regiones frigidas non modo non laborant in mutatione loci valetudinibus, sed etiam confirmantur.

Verum maxime inter ea, quæ adnotanda diximus in locorum mutatione, est ipsum anni tempus; periculosa enim ea mutatio est, quæ in aestate, & calidiori tempestate fit; habeoque eandem rationem, quæ in regionibus consideravimus, minus periculosa, immo etiam undeque tua, quæ hyeme fit, & frigidore celi continuatione; quippe cum ipsum extremum celi frigus, ipsaque frigida anni tempestas aerem omnem etiam prauum, & pestilente purgare solet, unde etiam ex salubri, puro, ac tenui in infalubrem, impurum, ac crastini aerem abique periculo eo tempore mutatio fieri solet. immo in ipso quoque pestilenti tempore minori cum periculo ad loca pestilenti acceditur hyeme, & frigidore tempestate, quæ alias quovis tempore: non tam quia externe cutis pori obliterati ab externo aere ambiente minus contagium fulcere possunt, quam quia ipse aer ab excedente frigore, vel omnino à putredine vindicatur, vel faltem ab ulteriore putrefactione coeceretur concipienda.

Sed & illud maximopere advertendum, quod monebat idem Fortunatus, sed ab ipso preceptor. Hippocrate multo ante animadversum, nimirum locorum mutationes non tam ratione aeris, & iporum locorum nature fieri periculosa, quam ex mutatione aquarum, & intemperie ceterarum rerum non naturalium usu, quod & nos alias admonuimus, non erit ergo semper culpandum aeris virtutum, sed videndum ne ex intemperanta, aut inconsideratione ejus persona, quæ locum mutat, morbus irreat, cum si error fit corrigibilis, & idcirco non possit præbere justam causam non refendandi in illo loco, vel resurgandi beneficium, & hujusmodi, quemadmodum neque sufficiens causa non residendi, aut resurgandi beneficium erit, si valetudo ex aquarum vicio originem habeat, nam & hoc vicius est de causa corrigibile, ut patet ex superioribus, cum de aquarum pravarum emendatione differimus.

Moveret præterea Fortunatus hujusmodi dubium, an semper patrius aer ceteris in bonitate sit præferendus, quod saepe usuvenit, & absolute nonnulli sententia pronunciat definendo, semper patrium aerem esse aliis præferendum, semperque morbis quibusque Chronicis prefertim opitulari; putat tandem Fortunatus, ac prudenter quidem altera ex parte, quantum mea fert opinio, hoc non esse perpetuo verum, dato etiam quod semper veritatem habeat, morborum incommoda minus ægre in patria tol-

rari, quam extra patriam; ceterum patrium aetatem in tantum posse quibusdam morbis juventato esse credit, in quantum intemperie ipsius morbi contrariatur; itaque si calido quis laboret morbo, & patrius aer frigidus sit, protecio tunc illiproficum futurum credit, qui ob sanitatem recuperandam in patriam redire desiderat; si vero patrius aer calidus sit, & infest infirmus in patriam remeare, quod aer patrius sibi familiaris sanitatem sit reportaturus, tunc negat Fortunatus id pro infirmi desiderio succurrum. verum in aere patrio præter manifestas qualitates, quibus morbo contrariari potest, considerandum medius fidius censetur latenter quandam energiam, & familiaritatem, seu sympathiam, cuius beneficio infirmitatem recreare, ac roboret in tantum possit, ut facilis quoconque morbos evincat, & abigit; nam licet faciliter demonstrare habere semper veritatem eam propositionem, quod contraria curantur contraria, non tamen temper curatio in medicamenta & praefidia sit, quæ manifestis qualitatibus morbo, ejusque cauſæ contrariantur, sed aliquando ei in ultimis trahuntur, quæ ob occultam quandam virtutem ipsum calorem nativum, & vires ægrotantis confortare, ac roboret valent; si enim ipsa Natura per se abique alio artis præsidio pravos humores reditifat, corrigit, concowitz, exuperat, abigit; noctis omnes meliores efficit, singulas corporis virtutes roboret, ut postmodum tranquilla sanitas emergit. Aerem vero patrium, quicunque tandem ille sit, peculiarem hanc facultatem fortiri, ut nativum calorem vegetet ac roboret ipsa docet quotidiana experientia, præterquam quod idipsum a simili facilius probatur; nam sunt qui optimos, & euochinos cibos in pravos virtutum humores, cum alias non ita bonis affueti sint; hos ad minus bonos transire permittendos, si ægrotaverint quis negabit? illud tamen controverti non potest, quod si aer patrius multum excedat, ita ut aer ubi quis ægrotat optimus sit, purus, tenuis, temperatus, vel moderate frigidus, & in summa saluberrimus, patrius vero impurus, crassus, distemperatus, calidus, & in summa infaluberrimus, tunc quidem ineptum esset consilium ob id tantum, quod patrius sit pravum aerem bona præferat, & ex optimo in pessimum ob sanitatem recuperandam se conferre. quod maxime procedit ubi etiam peregrinus aer ex longa mora in ipso contraria jam familiaris & ipsi ægrotanti evalitet; nam si modico tempore in peregrino aere aeger moram traxisset, & forte ex nimia dissimilitudine ad patrium aerem ægritudi irrepliceret, non esset in hoc casu dubitandum, quod ad patrium aerem remandandum esset, etiam peregrinus optimus, patrius vero pessimus esset. Verumtamen cum aer non multum bonitate cedit ei, in quo quis ægrotat, etiam morbo non esset undeque contrarius, patrium præferendum conferem, quod non sine exemplo ab Hippocrate mutato, & superius reperto, dictum volo, qui lib. 2. Aphor. 38. paulo deteriorerem cibum, aut potum suavem tamen, meliori, ac minus suavi præferendum jobet non alia quidem ex cauſa, quam quia Natura magis gaudet in suis, quam sibi grata. ac familiaria sunt; quod etiam in aëris delectu locum habet, qui etiam puerum deterior sit, tamen si patrius est, & ob id malis gratias, meliori, ac salubriori est præferendus:

nam

Questio VI.

De Aere, Aquis, & Locis.

nam & illud etiam in aere, in quo quis ægrotare coepit considerandum, quod Cels. lib. 2. sive Med. cap. i. monebat, pessimum ministrum cœcum est, quod ægrum fecit: non enim hæc aeris, in quo quis ægrotare coepit malitia ad manefatas ipsius aeris qualitates est referenda, hoc namque non semper uenient, ut morbus sit in manifestis qualitatibus ipsius aeris, in quo quis ægrotare copit, & ut ea de cauſa morbus ab ipso aere, & fœver & adaugeri valeat, sed referenda est vel ad latenter quandam energiam ipsius aeris, vel ad contrariatem forte, quam habere potest si aer etiam optimus sit cum eo, qui ægrotat, ut explicat Hieron. de Rubeis in hunc Celsi locum. Si ergo aer laudabilis potest pessimus esse respectu cuiusdam individui, poterit & illaudabilis etiam esse salubris respectu alterius, quod etiam verbis prædictam sententiam subsequentibus insinuat Celsus subdens, Adeo ut in id quoque genus, quod Natura pejus est in hoc statu salubris mutatio sit, cum ergo licet in pertinaci morbo ex Celsio bonum aerem, in perjorm simplieri commutare, tanto magis licet ubi concurrat cum hoc naturalis quædam familiaritatis, & sympathia, qualiter in patrio aere uenire palam est, ubi ergo non sit magna, & valde notabilis bonitatis disparitas inter aerem, in quo quis ægrotat, aut commoratur, & patrium, semper dixerim pro salute custodienda, aut recuperanda patrium esse tuorem. Fortunati vero sententiam locum habere in caſu, in quo manifestis qualitatibus contra morbum pugnare oporteat, & aer patrius infigitur idem qualitatibus morbum favere possit, ita ut periculum inde certum emeretur pro certo sit tenendum.

SUMMARIUM.

1. *Aetio, que dicunt novi operis nunciatio, quid operatur.*
2. *In edificiis confundiens contignis que consideranda.*
3. *Aetio de novi operis nunciatione non datur contra edificia jam confinta, sed de novo confunda.*
4. *Edificia tam contigua, quam sibi adversa quo magis attollentur, magis invicem sibi incommode possent.*
5. *Vnicuique licet suum edificium altius tollere usque ad colum.*
6. *Servitus negativa, seu affirmativa quid.*
7. *Quo magis angusta via sunt, eo magis edificia sibi invicem adversa, sibi incommode.*
8. *Quo magis via tortuosa sunt, eo magis edificia sibi invicem incommode.*
9. *In civitatis viarum latitudo, & rectitudo, cum longitudine consideratur.*
10. *Edificia circa que sibi invicem incommode.*
11. *Profectus ad sanitatem nihil facit nisi per accidentem.*
12. *Luminum triplex genus.*
13. *Majus incommodum inservit ex privatione luminis, quam ex privatione perficiatis ventorum.*
14. *Luminum diversorum diversa utilitas.*
15. *Majus incommodum emergit ex edificio, quod Orientem Solem, quam ex eo, quod colorem mediantem, aut occidentem impedit.*
16. *Dies artificialis quodnam tempus dicatur.*
17. *Anni tempus maxime considerandum in decidendo incommodo ex edificio proveniente.*

Liber V.

18. *Edificia quomodo respectu ventorum sibi invicem incommode.*

19. *Servitus altius tollendi si derret letis quomodo affectat respectu ventorum.*

20. *Venti nonnulli per rectam lineam spirantes salubriter, alii minus salubres.*

21. *Publica aedificia, Oppida, Civitates, & huiusmodi quo impedimenta accipere possint ex vicinis.*

22. *Major ratio habenda publici interesse, quam privati.*

Quæ incommoda sanitatis ex importunitate aedificiis vicinis habitantibus imminenteant.

QUESTIO VI.

IN hac questione offertur materia satis practicabilis, de qua Iureconfulti nonnulla, sed pauca habent sub titulis de servitutibus tam communibus, quam urbanorū, & rusticorum prediorum, & in tit. de oper. nov. nunc, in libb. ff. & in tit. de servit. & ag. in Cod. occurrit enim sapientissima in edificiis confundiens, in nonnullisque aliis circa particulares domos perigundis dubitare de incommode, quæ vicinis ex tali constructione, aut rerum actione emergere possunt, ac tunc ipsi vicinis competit Actio, que dicitur novi operis nunciatio, quia sibi cavere licet, ne quid vicinus in praedium sui innovare valeat circa aedificia suis contigit, ut in tit. ipso ff. de operis novi nunciatione manifestum sit. in harum vero plerique occasionibus Medici advocantur in consilium, ut cum ex constructione alicuius muri, vel parietis, vel ex elevatione alicuius aedificii vicini domui obesse continet, impediendo Solis illustrationem ab aliqua domus parte, vel aeris ipsius à ventis perflationem, ob quas cauſas domus ipsa vicini infalubrior in posterum futura sit, vel cum ex demolitione veteris muri, vel cuiuscunque aedificii, vel ex Sylvæ cæſura privata domus, vel Civitas aliqua documentum receptura est, quod infalubriorem Celi aspectum habitura exinde sit, vel quod ab infalubriori vento perflatum sit recepta, & sic de ceteris, ut uidebimus.

Itaque nos quantum ad Medicos pertinet, dicamus in aedificiis quibuscumque, sed præcipue in urbanis considerari deberi ipsorum aedificiorum altitudinem, vicinitatem inter ipsa intercedentem, viarum ea dirimentium dimensionem, spatia in ipsi aedificiis ad lumen, aut ad prospectum, vel ad commodum aliud, vel ad pulchritudinem, & magnificentiam, vel ad horum nonnulla, aut ad omnium simili relicta, ut fenestra sunt, portæ, angiportus, xiphos, cohortes, ambulacra, ac præterea nonnulla alia ad ipsa attinentia, vel in ipsis contenta, ut Hortus, Pomaria, Fontanæ, Cisterne, Putei, Camini, Latrinæ, & alia permulta. ex quibus omnibus, ut dixi, videndum quæ incommoda vicinis aedificiis emergere possint: nam si incommode sint, poterunt prohiberi ne sicut, ne construantur: neque enim si jam facta, aut constructa fiat competit ea actio, quæ novi operis nunciatio diciatur, ut patet per l. 1. §. 2. ff. de oper. nov. nunc.

Primo igitur quadam aedificiorum altitudinem hæc sit conclusio. Quo magis aedificia vel sibi con-

tigua,

ij. H h

tigua, vel aduersa attolluntur, eo magis sibi invicem incommodare possunt tam quoad lumen, quam quoad ventorum perflatum, quam etiam ad plerasque alia, unde & potest prohiberi vicinus ne altius tollat, & cogi potest ad altius tollendum, nam & quanto minus attolluntur ædificia vel contigua, vel adverfa, tanto magis patet aditus aut insalubri vento, aut Cœli aspectui non laudabilis: non enim ex eo quod unicus regulariter licet suum ædificium tollere alius usque ad Calum, ut per l. Altis quidem, & l. seq. C. de servit. & ag. & per alias adductas à Cœpili. de servis, nuf. pred. cap. 11. num. 4. idcirco non licet ex iusta causa, & dominio hanc servitutem altius non tollendi vicino imponere; plures enim sunt, & esse possunt causæ, ob quas noceri mihi contingit, si tuum ædificium meo contiguum, vel adversum altius extollas, quod documentum, ut evitem, possum, si jus habeam, tuo ædificio hanc servitutem impone, ut altius non tollatur; nihil enim aliud est servitus negativa nisi prohibito ad ædificium, vel præsum pertinens ejus, quod alias licet, sicut affirmativa coactio ad ea præstanta, que in domini voluntate sunt. Porro norissima est superior conclusio, & idcirco probatio non eget, & procedit etiam quod vicinitatem; nam quo magis sibi invicem vicina ædificia sunt, eo magis sibi invicem obesse necesse est.

Secundo quod viarum dimensionem similis conclusio efformari potest; nam quo magis angustæ viæ sunt, tanto magis ædificia ex adverso possunt sibi invicem incommodare, & quoad lumen, & quoad aeris perflatum, & quoad Solis reflexum. ratio est, quia quanto propinquius unum ædificium alteri est, tanto magis in umbra illud est necesse est, quod ad Occidentem, vel Septentrionem vergi; tanto minus etiam quod alteri subest a ventis perflatibus, qui ab ea parte eminentioris tempeæ ædificii spirant: nam linea, per quam venti feruntur in immenso ædificium terminatur, neque pertingere potest ad ædificium subiectum, sed illud præterit, unde hujus ser ab eis venti perlatio immotus permanet; sed & tanto magis contra postum ædificium à reflexis Solis radiis, & calefieri, & illuminari contingit ob vicinitatem; reflexi enim radii quanto magis ad distans extenduntur, tanto magis propriam vim remittunt, ut experientia patet.

8 Tertio quo magis tortuosa, & flexuosa viæ sunt, eo magis ædificia tam contigua, quam aduersa sibi invicem & quoad lumen, & quoad ventorum perflatum, & quoad reflexum officere continent, quod tanto promptius evenit, quanto viæ sunt angustiores; nam præter supradicta in secunda conclusione accedit hic quod ædificia Soli opposita cum tortuosa sint majorem umbram faciunt, cum recta minorem faciant, quod illa magis, hac multo minus spatium occupent, et enim linea recta omnia brevissima, cumquæ tortuosa ædifica majorum extensionem habent respectu diversarum partium ipsius cœli plures etiam ventorum flatus impediunt ea oportet; & si quis ad eas vias perveniat ob eandem tortuositatem non habens exitum, aeremque agitando, plures quasi ventos efficit, qui nequam aeris salubritati sunt accommodi. quin & reflexum radiorum Solis molestiore ab his tortuosis ædificiis fieri contingit, quod Solis radii in unum coeientes magis uniti

cum eorum curvos parietes ferunt, majorem vim fortiti in aduersis habitaciones majori cum vehementia reflectantur. Itaque prudentissime his ex cauulis Oribal. lib. 9. collect. cap. 20. & ex ipso Fortune. cap. 1. viarum latitudinem, & rectitudinem, in civitatis desiderat; sed & longitudi crat ad denda, nam viarum frequenta brevitate conjuncta earundem tortuositatæ aquiparanda est: neceſſe eum est viæ breves numero multiplicari, & sic se mutuo interfescere, ac veluti obices sibi mutant fieri, nec minus nocet viarum tortuositas quod ad aërem, nam ex ea causa non obſcure aerem turbari ex Sabino dicebat Oribal. ubi supra, ob flexus ad ventos ipsos obliquos, unde cum unus ventus spirat multis fieri accedit, eosque pugnare inter se; nam ventus per rectum fluit, at viæ non sunt rectæ, ergo incidentes in eas, que exitus non habent, ventus non ingreditur, quia ei nulla ibidem patet via, aerem vero, qui in ea via est, collidit, & undabundans per flexus, easque vias, quæ exitus habent, jactat, quandoquidem alter ab aliis aquilæ inflectatur, & refringatur; à quibus autem viabat circumfluit, & saepe vicissim fertur, in eis ad eadem loca debilis fluit. & undofus se lejat, à quibus vero in alios constitutos mittuntur, contraria spirations faciunt, ut lumen luminis reflexum, ad partes enim angulos semper reflectitur, & queſequuntur.

Et quoniam, ut ex superioribus patet, incommoda quæ ex proximis ædificiis invicem emanant in uno, eodemque genere majora, & minoræ esse possunt, determinandum idcirco quodnam magis sit facta comparatione & inter incommoda diversi generis, & inter ea, que ejusdem generis sunt, diximus autem ædificia sibi invicem incommoda, ut posse & circa prospectum, & circa lumen, & circa aeris perlatiōnem, & circa ejusdem puritatem, & bonitatem; si quæ autem incommoda ex aliis rebus ad ædificia attinentibus emergunt ad hæc reduci possunt, jam vero prospectum omnium minimè ad salubritatem conferre notum est, ad acciditatem enim solum iusserit, licet per accidens ad alia inservire possit; magis autem sit incommodum ex privatione luminis insurgens, quam illud quod ex privatione perflatū aeris emanat, non videtur difficulter terminari posse stante ejus conclusionis veritate, quam alias induimus, Solem esse, qui aerem rectificat, dicamus tamen luminis considerari posse triplex genus; iuxta 12 Mathematicos, qui primum vocant primarium, secundum secundarium, tertium tertiarum. primum illud dicunt cum illapsus sint radii, nempe in qua lumen ab ipsis radiis primo factum, secundarium illud, quod est in loco illustrato ab illapli eorundem radiorum per totum cubiculum. Tertiarium cum ex ipso loco illustrato lumen recipit alius locus per se non luminosus; ego ad negotium nostrum magis facere crediderim, si dicimus, a Sole nos habere lumen vel mediate, vel immediate, immediate, vel per directum, vel per obliquum, seu transversum, mediate per reflexum luminis immediati, vel recta, vel oblique. quibus statibus dicamus, quod magis sit incommodum ex parte privationis luminis immediati illud directum sit, vel transversale, vel obliquum, quam ex parte privationis perflatū ventorum, quod perspicuum sit, quia lumen alterutrum facile emendare potest quicquid vitii aer contrahat ex immo-

immobilitate, & privatione perflatū ventorum; at ventus non potest ē contra tam facile emendare incommodum proveniens ex perpetua umbra, quæ aerem ipsum frigidiorē, & humidiorē, ac consequenter insalubriorem facit: nam hoc incommodum portus augetur ab aeris perflatū, quam tollatur, præterquam quod etiam ab uno vento aer perflatū non possit, poterit perflatū ab alio, at de Solis illustratione nequaquam idem evenire potest. non videtur tamen parent habere utilitatem lumen mediatum per reflexum habitum five obliquum, five rectum, ut ejus privatio æquiparari possit privatione perflatū aeris, & maxime si impediat ventus aliquis salubris; nisi obstat quod & lumen etiam mediatum, & maxime rectum calefaciendo aërem possit aliquo modo purgare; unde dicendum potius videtur multo minus incommodare privationem luminis per reflexum respectu privationis perflatū aeris, quam privationem luminis cuiuscunq; respectu ejusdem perflatū aeris.

Sed hec de incommodis, & documentis diversæ specie inter se comparatis; nunc de iis, quæ ejusdem generis sunt dicamus, magis incommodum emergere ex ædificio, quod Orientem Solem, quam si eundem Meridianum existenter, aut Occidentem impedit, unde divisa tota artificiali die in quatuor partes (est autem dies artificialis illud temporis spatium, in quo Sol est supra Horizontem, sicut nox artificialis illud, in quo Sol est infra Horizontem, ut per auctores in Sphaera Clavius in 1. cap. de Sphera, cum agit de Horizonte, vel est tempus à mane ad vesperam, ut Glo. in 1. Mors Romana. ff. de servis) magis documentum afferat edificium, quod impedit vicino Solis illustrationem in prima diei parte, debine quod in secunda, & sic de reliquis; nam minime omnium incommodum, quod Occidentem impedit Solem, ut jam ex superioribus liquet. cum his tamen revocandum in mentem est, quod de peculiari regionum natura alias diximus, quia in temperatis procedent quidem ea quæ diximus, in calidioribus minus dampnum emergit ex impedimento illustrationis Solis in meridiis existentis, contra in frigidioribus.

17 Sed & circa hæc anni tempus multum momenti habet; nam, ut alias dictum est, non semper Sol in eodem Cœli puncto præcise oritur, aut occidit, neque semper candem cœli mediationem habet: in ortu enim, aut occasu spatiatur per totum tractum illum, qui comprehendit quartam totius circuiti partem, & inde oriens, aut occidens dicitur; in meditatione vero cœli habet majorem, & minorem elevationem, ut notum est. itaque, ut exemplis agamus, magis dampnum emergit ex impedimento Orientis Solis hyberno tempore, quam æstivo ex uno capite, ex alio contra, item magis ex impedimento Solis mediantis cœlum hyberno, quam æstivo tempore, & sic de cæteris.

18 De ventis porro eadem est consideratio; nam pro ipsorum salubritate, vel insalubritate potest ædificium, quod altius extollitur magis, aut minus proximo, aut adverso obesse; nam si ædificium quod contra meum extollitur, vel meo contiguum impedit ventos Occidentales omnium saluberrimæ.

S V M M A R I V M.

1 Res quædam penes se, ac suum ædificium habere servitus quædam est.

2 Cloaca spectat ad publicam utilitatem.

3 Cloaca quid.

4 Cloaca quanto major eo magis damnosam servitudo facit.

5 Major servitus est Cloaca inferioris, quam superiorius penes suum ædificium habere.

6 Cloaca munda, ac liberæ sint oportet.

7 Cloacas purganti vis fieri non potest.

8 In Cloacam publicam nihil immitti potest, quod ejus sumpu dectiorum faciat.

9 Aqueductus, & Canales quodnam afferant incommodum.

10 Horrea duplicit generis, & quodnam afferant incommodum.

11 Horti quomodo vicinis officiant.

12 Pomaria quomodo damno sint.

13 Prata quodnam incommodum afferant.

14 Furnas an damno vicino sint.

15 Fornaces quodnam afferant incommodum.

16 Sterquiliniorum damna.

17 Stabula an damno.

18 Immunda Artes quantum Civitati noceant.

De Cloacis, Aquæductibus, Canali-
bus, Horreis, Hortis, Pomariis,
Pratis, Furnis, Fornacibus, Ster-
quiliniis, Latrinis, Stabulis, & Ar-
tibus immundis.

Quæstio VII.

Sunt quædam in Civitatibus, quæ omnino neces-
saria incolis sunt abique eorum presentia plurimi-
num incommodi subituri, quæ tamen vel immundi-
tis, vel illuvie, vel pravis evaporationibus ab
ipsis ascendentiis, vel aliqua alia ex causa vicin-
orum sanitati facile obesse possunt; idcirco hu-
i jussimodis res penes se, ac suum ædificium habere
servitus quedam est, ut patet multoties per II. in
tit. de servitibus. horum tamen singula enumerare
superfluum est, sed ut ad aliquorum exemplar
de ceteris judicare licet, nonnulla hic videntur
recensenda.

Frequentes ergo in Civitatibus Cloacæ sunt, &
eo frequentiores, & majores, quo magis popula-
ta, & magis capax Civitas est; nam pertinet quidem
Cloaca ad publicum utilitatem. I. i. §. Quis
autem ff. de Cloac. Quid sit autem Cloaca definitur
3 à ll. in ead. I. i. §. Cloaca, sic. Cloaca est locus con-
cavus per quem colluvies quedam fluunt, sed ex, ut apertissime patet, ex ipsiusmet subsequentibus
verbis, Cloacæ nomen fatus generice accepit prout
& Tubum, & Fistulam continet, imo sic definita
pro aliis quibusdam accipi potest. sed quicquid sit
de hoc, in Cloacis non modo consideranda concavitas illa, que veluti canalis quedam est, per quem
aque projecta, & pluvia, & qualibet viarum
immundities in flumen, vel alium quilibet locum
expurgantur, sed etiam duplex terminus, à
quo nempe, & ad quem, vel superius, & inferius
ipsius Cloacæ foramen, aut os: nam per superius,
quod terminus à quo dici potest, omne immundi-
tum genus receptum, ac per cavitatem delatum
per inferius, quod terminum ad quem vocamus, in
alium locum, ut in flumen, vel in majorem aliquam
Cloacam demittitur, consideranda quoque ipsius
Cloacæ magnitudo, & capacitas, quædam enim ea-
rum magna sunt, quædam parva, quædam maxima,
ut quæ alias expurgant, qualis erat Romæ.
His consideratis dicendum, quod Cloaca quanto
major est, tanto onerosior, & magis dannosam
servitutem inferat, cum quanto major est, tanto
major copia exhalationum, & putredinoforum va-
porum inde elevata vicinas ædes inficiat, præter-
quam quod propinquas habitations, & vicina loca,
atque ea quoque, per quæ eius ductus petrifiavit
humidion, & minus salubria proculdubio efficit,
& in summa ex Cloacæ propinquitate semper dan-
num aliquod aeris salubritati majus vel minus, pro
ipsius magnitudine, emergit.

Ceterum majori danno est Cloaca inferiorem
exitum, quam superiorem prope se habere, & ratio
est, quis locus, in quem Cloaca immundities
deponit, semper earundem immunditierum reli-
quis scaturit, & sic multo magis magisque indefi-
nenter aerem proximum infici inde contingit;
contra vero superius foramen, licet aliquando if-
dem immunditibus scaturit, tamen vel à frequenti

pluvia, vel ab hiominum ipsorum diligentia facili-
me expurgatur, & ab eo incommodo vindicatur;
præterquam quod hoc ipsum editio caverit, nem-
pe ut Cloacæ liberae sint, & mundæ, cum hoc ad
salutem publicam pertineat, ut l. de pupilli. §. si quis
rivers. ff. de nov. oper. nunc. & jam cit. l. i. ff. de Cloa-
cis, unde veterat utrobius per II. ne purganti, aut
mundanti Cloacæ vis fiat, etiam si ad ædes alienas
Cloacæ pertingat; nam habet liberam actionem,
qui Cloacam mundare vult etiam per ædes alienas,
dummodo restituat Dominum, ac reficiat, quod
operis virtus factum est; ex quibus palam est, quanti
fiat ex illi, dammum, quod ex Cloacis non solum vicini-
nis, sed universæ civitati emanare potest, quod
ut melius demonstrarent, veritum per ipsas est, ne
quid in publicam Cloacam immittatur, neve quid
in ea fiat, ex quo Cloacæ ulius evadat deterior, ut si
in eam cadavera brutorum, vel illuvies alias quis
immitiat, quæ Cloacæ ductum, & ipsius expurgationem
remontentur: nam hoc modo augentur pu-
tredinosæ exhalationes ex ipsa Cloaca, & Civitatis
aeris negotio inficiuntur.

Aquæductus, & Canales (habita semper ratione
eorum magnitudinis) si puram aquam contineant,
nullum habent in se incommode, si hoc unum
excipias, quod ædificiis, & habitationibus humili-
tate communicant, & eam ob causam illas
reddant insalubriores; quod si etiam impuram
aquam contineant, & illuvie scaturiente non fecus ap-
ipæ cloacæ etiam pravis exhalationibus possunt
esse molesti.

Hoc duplicitis generis, quantum mihi constat,
est esse compiri, triticum enim vel in quibusdam ædi-
ficiis ad hoc constructis, aut domiciliis afferatur,
qua proprie vulgo granaria dicuntur, & frumenta-
ria celæ; vel servantur in subterraneis foveyis ad
eum effectum excavatis; utrumque genus noxam
affire viciniis potest; non enim ignotum est, quod
ab ipso triticum prodit exhalatio quædam molesta,
præterquam quod cum in granariis afferatur fre-
quenti agitatione indiget, ne teredinem concipiat,
aut superexcellat, aut à quibusdam alijs animalculis
excedatur: in frequenti vero illa agitatione pul-
vis ab ipso elevatur, qui quam sit noxius nullus est,
qui neficiat, sed magis multo incommode affere
granaria, que in puteis, ac foveyis sunt declarat
aeris perniciis, que ab his exhalat cum aperiuntur,
ut frumenta inde exanimantur, quod optime nove-
rat propria experientia edicti ii, qui improvoie,
& abique illa cautela in ipsa frumentaria foveyis
descendunt, antequam pravus ille aer in illis inclusus
prosorsus exhalaverit; quæcumque non modo
prohiberi viciniis posse excludimaverim, ne tales frumentarios
puteos confundant, sed etiam ut jam con-
structos detruendos carent, cellæ vero ad eundem
finem fabricatae in magis apertis civitatis locis, &
in extrema ipsius parte longe ab incolarum habita-
tionibus construendas sunt, licet non tam noxiæ, ut
præmoniti patet esse possint.

Horti nonnulli nominibus viciniis officere pos-
sunt, quoad sanitatem; non modo enim pravis
exhalationibus ex ipsis plantis hortensibus elevatis
noxiæ sunt, sed etiam stercoratione, quibus indi-
gent, nocent, ut elicitor ex Gal. 3. Epid. I. comment.
sex. 14. ex quo Fortun. Relat. lib. I. cap. I. addo his
quod continua irrigatione aerem reddunt humili-
dorem, qui cum apricitate jam calidus existat, inde
calida, & humidæ naturæ effectus facilissime pre-
dinem.

Quæstio VII.

De Aere, Aquis, & Loci.

dinem accersit, & in causa est, ut illum exspirantes
promptissime putridas febres concipient, obstruc-
tiones, cacexiam, hydrozem, & alios hujusmodi
tempore minus, æctivo maxime noxiæ ex forma-
tibus sint.

Sterquilinia posse & ipsa facile sanitati officere 16
non est dubium, putridam enim vaporem assidue
exhalant, unde æctivo tempore valde suspecta esse
debent, curandumque ut hæc pessime mundentur;
ob eam causam videndum lueconfusis est, an
prohiberi à viciniis possint, etiam per longum tem-
pus hujusmodi servitus durasset non tantum ob pri-
vatum interesse, quam ob publicum: periculum enim est,
ne civitatem inficiant maxime ubi alias suscipio effetti possint; non permitienda ergo nisi
extra habitat loca. Sed & stabula nonnulli vitii 17
habent, nisi quotidie à fino emundentur, is enim
in cæpulos aggescit, & superexcalfactus putrefac-
cetur, & facile cum inde eximir aerem potest
incirci; nonnullis autem viciniis eam ob causam
capitis dolorem excitari, aliquando etiam febrem
expertus non felim sum; de latrini non est, quod
quicquam addam, nam eas molestas esse, & sanita-
ti, & munditiei non est qui neficiat.

Furnus ad panes coquendos licet nullum, aut
modicum videatur in se vitium habere, attenta ta-
men loci conditione potest aliquando vicino & tæ-
diæ, & infalibilitatem aeris afferre, ut si regio ca-
lidissima sit, si domus Meridie exposita, & cætera
ad hunc modum.

Fornaces autem multum vitii in se habere palam
est, & miror in media civitate nonnullas ad cal-
cem etiam excœquendam permitti; nam quæ ad
figilia vasa percoquenda, aut scyphos, culullo-
que Chrystallinos, vel vitreos, aliaque permulta
vafa effingenda confringuntur, non tantum noxa
habere crediderit; at illæ, nempe quæ ad cal-
cem excœquendam servient, dupli nomine in-
signiter viciniis officiant; primo quia aerem no-
tabiliter excalfaciendo illum æstuorum reddunt,
& suffocantem, secundo quia evaporationibus à cal-
ce sublati ipsum aerem labefactant; qui inspiran-
tium pectoribus maxime noxiæ eo modo eva-
funt.

Libri Quinti Finis.